

De tweede kruistocht en de tempeldiscipline

De tempelorde was in volle expansie. De vorsten op het Iberisch schiereiland verwelkomden de ridderorde met open armen, maar in de eerste helft van de twaalfde eeuw waren de tempeliers nog niet bereid om volop aan de reconquista deel te nemen en het hoofddoel bleef de verdediging van het Heilig Land. Dit zou echter snel veranderen. Tijdens de tweede kruistocht, waren de tempeliers nadrukkelijk aanwezig. Hun ervaring in de strijd tegen de Turken zou het leger van de Franse koning redden van de totale vernietiging. Het werd langzamerhand duidelijk dat de discipline die de broeders zo kenmerkte, op het slagveld het verschil kon maken.

... Een tweede front in het Westen

Robert de Craon was geslaagd in de eerste fase van zijn missie. Hij had de tempelorde op een hoger niveau getild en had de orde de nodige instrumenten bezorgd om volop te recruteren en fondsen te werven, zonder bemoeienissen van buitenaf. In de jaren 1138 en 1139 was hij door Europa gereisd tot in Noyon, halverwege Parijs en het toen nog Vlaamse Rijsel (het huidige Lille). Het was in deze periode dat hij de regel naar het Frans liet vertalen, omdat niet alle tempeliers het Latijn machtig waren. De meeste onderzoekers gaan ervan uit dat elke grote commanderij een manuscript bezat. Toen het aantal bezittingen van de orde na het toekennen van de privileges exponentieel begon te groeien, ontstond de noodzaak om de regel toegankelijker te maken.

Robert was ook in de Provence, waar hij het huis van Richerenches bezocht, en in de Languedoc. Waarschijnlijk reisde hij door naar Aragón, waar de onderhandelingen over het niet-uitgevoerde testament van Alfonso I nog wachtten. Zoals we eerder gezien hebben, had Alfonso zijn koninkrijk eigenlijk nagelaten aan de kannuniken van het Heilig Graf, de johannieters en de tempeliers. De laatste wilsbeschikking van de koning van Aragón werd echter niet uitgevoerd omdat Ramiro, de broer van de koning, uit het klooster stapte om de troon te bestijgen. Maar al in

1136 trad Ramiro II weer af, waarschijnlijk omdat hij niet gesteund werd door zijn baronnen en omdat de paus zich verzette tegen zijn nakend huwelijk. Na een lange discussie en talloze onderhandelingen over de opvolging, waarbij niet alleen paus Innocentius II was betrokken, maar bijna alle Spaanse vorsten, werd besloten om Ramiro's dochter uit te huwelijken aan Raymond Berenguer IV, de graaf van Barcelona. Het was deze graaf die met de drie orden aan de onderhandelingstafel zou gaan zitten om over compensaties te praten. De johannieters en de kanunniken van het Heilig Graf stonden hun deel van de erfenis in 1140 af aan Raymond, de tempeliers volgden drie jaar later. De meester van het hospitaal had de onderhandelingen gevoerd in naam van zijn orde en die van het Heilig Graf. De tempeliers onderhandelden afzonderlijk. In een brief vroeg graaf Raymond aan de meester van de tempeliers, Robert de Craon, om tien tempelridders te sturen vanuit het Heilig Land om er de kern te vormen van de tempelorde in Spanje. Raymond Berenguer was bang dat ridders uit Catalonië en Aragón in de orde zouden treden en naar het Midden-Oosten zouden vertrekken. Hij zag zijn onderdanen liever in eigen land tegen de moslims vechten. In ruil bood Raymond voldoende landerijen om de tien ridders te onderhouden, maar hij schonk ook de stad Daroca, een deel van de stad Cuarte en twee kastelen, Osso en Belchite. Bovendien mochten de tempeliers een tiende deel van wat ze buitmaakten tijdens veldtochten behouden. Aan het einde van zijn brief maande de graaf Robert de Craon aan om snel te antwoorden. De meester liet zich niet vermurwen en toen de onderhandelingen in 1143 eindelijk afgerond waren, had Robert de Craon er veel meer uitgesleept dan wat de orde oorspronkelijk was geboden. De tempeliers kregen niet minder dan zes kastelen: Monzón, Mongay, Barbará of Barberá, Chalamera, Belchite en Remolins. Ze kregen rechten in de stad Corbins, een tiende van de inkomsten van de kroon en een jaarlijkse toelage. Naast de vrijstelling van een aantal belastingen zou een vijfde van de gronden die op de Moren werden veroverd aan de tempelorde toekomen. Het Iberisch schiereiland was voordien nauwelijks meer dan een recruteringsplaats geweest, maar Robert de Craon had daar verandering in gebracht.¹

Het vertrouwen in de orde en het ontzag voor haar ridders inspireerde de vorsten op het Iberisch schiereiland om constant schenkingen te doen ten voordele van de tempeliers, maar de ridders waren aanvankelijk niet in staat om aan het hoge verwachtingspatroon te voldoen. In 1147 vertrouwde koning Alfonso VII van Castilië de zojuist veroverde burcht Qal'at Rabah of Calatrava aan de tempelorde toe. Na tien jaar stonden ze de burcht weer af aan de koning, omdat ze niet langer in staat waren die te verdedigen. De koningen van Castilië namen het de tempeliers erg kwalijk, waardoor ze lange tijd geen giften meer kregen in deze regio. Toen de tempelridders de burcht hadden verlaten, verzamelde een cisterciënzermonnik een aantal ridders om het fort te bemannen en stichtte er de ridderorde van Calatrava, die in 1158 officieel werd erkend. De hospitaalridders hadden, net als de tempeliers, geweigerd de verdediging van een kasteel op zich te nemen, maar voor hen waren de gevolgen minder voelbaar. De johannieters waren voordien al nadrukkelijk in

Castilië aanwezig en hadden er al aardig wat bezittingen verzameld, zodat ze voor de verdere uitbouw van hun orde in de regio niet meer zo afhankelijk waren van schenkingen van de koning.

De orde van Calatrava was een Castiliaanse ridderorde, maar niet de enige Spaanse. In León was het ook een monnik van Citeaux die aan de wieg stond van de orde van Alcantara, die in 1183 officiële erkenning kreeg. Deze orde dankte haar naam aan het fort Alcantara, dat koning Alfonso X in die tijd had buitgemaakt op de Moren. In 1167 werd in Portugal de orde van Avis boven de doopvont gehouden, die net als de orden van Castilië en León sterk beïnvloed werd door Citeaux. In 1170 legde koning Fernando II van León de fundamenten voor de orde van Santiago, die zich na een aantal nederlagen in Castilië vestigde. De orde van Santiago was praktisch de enige Iberische ridderorde die zich ook succesvol buiten het schiereiland kon handhaven. Enkele ridders die niet tevreden waren met de lakse regel in de orde, scheurden zich los om in 1175 de orde van Montjoie te stichten. De ridders van Montjoie zouden twee decennia later door de tempelorde opgeslorpt worden. In de jaren die volgden werden nog een aantal ridderorden gesticht, maar met minder succes.² Het was de vorsten op het Iberisch schiereiland duidelijk geworden dat het zwaartepunt voor de ridderorden nog steeds in het Midden-Oosten lag. De aarzeling van de tempeliers en de hospitaalridders om ook in het Westen de strijd aan te gaan tegen de Moren, had ruimte vrijgemaakt voor de oprichting van nieuwe ridderorden die van de Reconquista wel hun hoofddoel maakten. In de loop der jaren zouden de internationale ridderorden zich langzamerhand op het Iberisch schiereiland gaan profileren. Robert de Craon had een ruime compensatie gekregen van Raymond Berenguer, die de tempelorde in staat stelde om een tweede front te openen. Vanaf 1143 vormden de tempeliers een vast onderdeel in het leger van Aragón en zouden ze aan alle offensieven deelnemen. Naast deze grootschalige campagnes, organiseerde de orde ook zelf veldtochten in vijandelijk gebied. Het recht op een vijfde deel van de veroverde gebieden, stimuleerde de ridders om steeds dieper vijandelijk gebied binnen te dringen. In de tweede helft van van de twaalfde eeuw zou de houding van de Aragónese vorsten stilaan veranderen. Ze begrepen dat Raymond Berenguer te ver was gegaan.³

... Het begin van een legende

Robert de Craon was in 1139 teruggekeerd naar het Midden-Oosten. In de herfst van 1143 werd Fulco, koning van Jeruzalem, tijdens een onschuldig ritje van zijn paard geworpen. Hij werd geraakt door het zware zadel dat van het paard was losgekomen en verloor het bewustzijn. Drie dagen later overleed Fulco aan zijn verwondingen. Alhoewel hij er nooit in was geslaagd zich als opperste leenheer van de Levant te manifesteren, was het koninkrijk onder zijn bewind zeker veiliger geworden. Zijn oudste zoon Boudewijn was pas dertien toen hij door patriarch Willem

van Mesen tot koning Boudewijn III van Jeruzalem werd gekroond. Omdat de koning nog te jong was om te regeren, werd die taak overgenomen door zijn moeder Melisende, die de titel koningin kreeg.⁴ In het noorden groeiden Raymond van Antiochië en Joscelin van Edessa steeds verder uit elkaar en een koningin en een kind-koning hadden niet voldoende moreel gezag om de partijen met elkaar te verzoenen. Net zoals de eerste kruisvaarders geprofiteerd hadden van de onverdeeldheid bij de vijand, maakte Zengi nu gebruik van de onenigheid in het christelijke kamp om Edessa binnen te vallen. Op 28 november 1144 sloeg hij het beleg op voor de hoofdstad van het graafschap. Joscelin was op dat moment op veldtocht met het grootste deel van zijn troepen. Vanuit Jeruzalem was een leger onderweg, maar Boudewijn van Antiochië weigerde hulp te verlenen aan zijn buur. Joscelins troepen waren niet opgewassen tegen Zengi en vertrouwend op de sterke muren van zijn hoofdstad, trok hij zich terug in Turbessel om daar hulp af te wachten. Edessa werd zo goed als onverdedigd achtergelaten en nog voor het leger uit Jeruzalem aangekomen was, viel de stad. Zengi spaarde de lokale christenen, de Armeniërs en de Grieken, maar was ongenadig voor de Franken. In de weken na de val van Edessa, veroverde Zengi zonder veel moeite de omliggende steden en forten. Pas toen het leger van koningin Melisende te dicht genaderd was, trok hij zich terug naar het Oosten. Joscelin probeerde vanuit de stad Turbessel zijn rijk opnieuw uit te bouwen, terwijl Boudewijn in Byzantium om hulp ging smeken. Hij had weinig succes, maar toen Zengi vernam dat de Franken in Byzantium hulp zochten, stelde hij nieuwe aanvallen uit.

De christenen waren aangenaam verrast, toen ze in september 1146 vernamen dat Zengi dood was.⁵ Het rijk dat hij veroverd had, werd verdeeld onder zijn twee oudste zonen. Saif ed-Din Ghazi vestigde zich in Mosul en kreeg het oostelijke deel van het rijk onder zijn hoede. De gebieden die grensden aan de Frankische rijkjes kwamen onder het bewind van Nureddin. Alhoewel Nureddin militair zeker niet de gelijke was van zijn vader, zou hij dat ruimschoots compenseren met zijn talenten als staatsman.⁶

De val van Edessa had in het Westen een schokgolf veroorzaakt. De christenen in Europa waren ervan overtuigd dat het Heilig Land er goed voor stond. Maar sinds de pelgrimstocht van Diederik van de Elzas, waren er geen grote kruisvaarten meer geweest en nieuwe troepen arriveerden slechts druppelgewijs. Melisende besloot in overleg met haar baronnen de bisschop van Jabala naar het Westen te sturen, om de paus te vragen een nieuwe kruistocht te organiseren. Hugo van Jabala bereikte Rome pas in de herfst van 1145. We beschikken over een gedetailleerd verslag van Otto van Friesland, die tijdens de audiëntie aanwezig was. Vreemd genoeg vermeldde Hugo pas aan het einde van zijn betoog dat Edessa was gevallen en dat hij over de Alpen zou trekken om de Franse en Duitse vorst om hulp te vragen. Paus Eugenius III toonde zich erg bezorgd om de penibele situatie in de noordelijke kruisvaardersstaten en terwijl Hugo verder door Europa reisde, startte hij met de voorbereidingen van een nieuwe kruistocht. De paus ging op zoek naar een ge-

kroond hoofd om de nieuwe kruistocht te leiden. Hij herinnerde zich de onenigheid tussen de leiders van de eerste kruistocht, en wilde dit koste wat het kost vermijden. Vanuit Spanje was er weinig hulp te verwachten, de Almohaden hadden in 1145 de fakkel overgenomen van de tanende Almoraviden-dynastie, en de nieuwe vijand maakte zich stilaan op voor een offensief tegen Spanje. De vorsten op het Iberisch schiereiland hadden van het tijdelijke machtsvacuüm bij de Moren gebruikgemaakt om zich steviger in te graven. Nu de Spaanse koninkrijkes zichzelf konden verdedigen, hadden de Frankische ridders opnieuw de handen vrij. De paus ging op zoek naar een leider om dit militair potentieel optimaal te benutten. Roger II van Sicilië was voor de kerkvader geen optie. Alhoewel Roger alle Normandische bezittingen in het Middellandsezegebied had verenigd en de Moren met succes had bestreden, was hij niet populair bij de andere Europeanen. Roger had zichzelf tot koning gekroond en had daarmee de toorn van Bernardus van Clairvaux over zich gehaald. De Duitse koning Koenraad III van Hohenstaufen was één van Europa's belangrijkste vorsten, maar de paus zag hem liever niet vertrekken. Het politiek onstabiele klimaat in Rome en de ongebreidelde ambities van Roger II van Sicilië, verplichtten de paus zijn militaire bondgenoten in de nabije omgeving te houden.⁷ Eugenius' keuze lag waarschijnlijk al heel snel vast. De vrome koning van Frankrijk, Lodewijk VII, was de uitgelezen kandidaat. Lodewijk was enthousiast en sommeerde zijn baronnen om samen met hem het kruis op te nemen. Omdat de oproep bij Lodewijks leenmannen een lauw onthaal kreeg, werd de hulp ingeroepen van een autoriteit, Bernardus van Clairvaux. De aankondiging dat Bernardus zou spreken, lokte op 31 maart 1146 veel volk naar Vézelay. Omdat de kathedraal te weinig plaats bood voor de opgekomen massa, werd het spreekgestoelte opgesteld in een open veld. Bernardus predikte in zijn ongeëvenaarde stijl een nieuwe kruistocht. Dit keer sloeg de vlam wel over. De toehoorders verscheurden lappen stof om kruisen te maken en bij het vallen van de avond waren nog steeds niet alle kruisvaarders van een teken voorzien.⁸ Diederik van de Elzas, de Vlaamse graaf, had die memorabele dag bijgewoond en nam in navolging van zijn leenheer het kruis voor een tweede keer op. Bernardus was niet te stoppen, na het succes te Vézelay, trok hij predikend door Bourgondië, Lotharingen en Vlaanderen. In de herfst van 1146 kwam Bernardus in Vlaanderen aan. Via Arras reisde hij naar de abdij van Sint-Bertijn in Sint-Omaars. De reis ging verder naar Ieper, waar Bernardus met graaf Diederik samenkwam. In het gezelschap van de graaf reisde hij via Veurne naar Brugge en ten slotte naar de abdij van Affligem.⁹ Nog voor de abt Vlaanderen had verlaten, werd hij gewaarschuwd voor het explosieve enthousiasme dat zich in Duitsland opnieuw van de mensen meester had gemaakt. Net als in de aanloop naar de eerste kruistocht, had de bevolking zich weer tegen de joden gekeerd. Bernardus haastte zich naar het Rijnland, waar hij de cisterciënzermonnik die het oproer had veroorzaakt, naar zijn klooster terugstuurde. Nu de woedende massa gekalmeerd was, richtte de abt zich tot de Duitse koning Koenraad. Na een aantal keren vruchteloos op hem te hebben ingesproken, besloot deze uiteindelijk ook de kruisgelofte af te leggen.¹⁰

De paus bracht de winter door in het gezelschap van de Franse koning en samen reisden ze via Dijon naar Bernardus' abdij in Clairvaux. Daarna trok het gezelschap naar Parijs. Bij de voorbereiding van de kruistochten kon aan de militaire orden natuurlijk niet voorbij worden gegaan. De tempeliers en de hospitaalridders waren al snel de stabiele factor in het Heilig Land geworden en hun ervaring zou in dit nieuwe avontuur onmisbaar zijn. Op 27 april 1147 werd in de Tempel van Parijs het eerste kapittel-generaal van de tempelorde gehouden. Paus Eugenius III woonde het bij, samen met de Franse koning Lodewijk VII en honderddertig tempeliers, onder leiding van de Evrard des Barres, die later Robert de Craon als meester zou opvolgen.¹¹ Een van de thema's is ongetwijfeld de tweede kruistocht, waar de Franse Koning aan zou deelnemen geweest. Het verhaal wil dat de paus zo onder de indruk was van de grote groep tempeliers in hun witte mantels, die zoveel devotie en netheid tentoonspreidden, dat hij hen daarop het recht gaf een rood kruis op hun linkerschouder te dragen. Zoals we zullen zien in het hoofdstuk over de symboliek van de orde kregen de tempelridders dat recht al eerder.

Het was hoogzomer toen Lodewijk samen met zijn leger afzakte richting Middellandse Zee. Intussen was er vanuit het Noordzeegebied een ander kruisvaardersleger onderweg, met Engelsen, Vlamingen en Friezen. De vloot volgde de kustroute en zou om het Ibersich schiereiland heen, de Middellandse Zee binnenvaren en van daaruit koers zetten naar het Heilig Land. Slecht weer dwong het legertje om in Portugal aan te meren. Graaf Alfonso-Henry van Portugal maakte dankbaar gebruik van de onverwachte hulp om de stad Lissabon aan te vallen. Zijn graafschap had zich tot de Taag uitgebreid en hij wachtte op de kans om Lissabon in te lijven. Vooral dankzij het enthousiasme van de Vlamingen en de Friezen ging de stad door de knieën. Vele kruisvaarders besloten er te blijven en het was slechts een fractie van het oorspronkelijke leger, dat na de overwinning de tocht naar Jeruzalem voortzette. In welke mate de tempeliers betrokken waren bij de belegering van Lissabon is niet bekend, maar de talrijke vestingen ten noorden van de Taag herinneren vandaag nog steeds aan de belangrijke rol die de broeders in Portugal hebben gespeeld. Op een eilandje in de Taag bouwden de ridders in 1171 een kleine burcht, die er nog altijd sprookjesachtig bijligt. De eenvoudige en rudimentaire afwerking van het bouwwerk herinnert nog steeds aan de rol die het speelde in het Portugese luik van de Reconquista. Even ten noorden van Almourol waren de ridders gestart met het optrekken van wat één van de belangrijkste commanderijen op het Iberisch schiereiland zou worden, Tomar.

Zowel de Franse als de Duitse koning wilden de goedkopere route over land nemen. Roger van Sicilië had aangeboden om de legers met zijn schepen naar het Heilig Land te brengen, maar het wantrouwen was te groot. Lodewijk twijfelde sowieso of Roger in staat was om een groot leger te transporteren en legde zijn lot liever niet in handen van de koning van Sicilië. Koenraad was in mei 1147 vertrokken, aan het hoofd van een indrukwekkend leger. Zonder noemenswaardige incidenten stak hij in juli de grens van het Byzantijnse rijk over. De gezanten van de Byzan-

AFB. 11 – Het kasteel van Almourol, gebouwd op een eilandje in de Taag, kwam in 1171 in handen van de tempeliers. Het rijke tempelierspatrimonium in Midden-Portugal herinnert aan de belangrijke rol die de orde vertolkte in de strijd tegen de Moren.

Foto: Jan Hosten

tijnse keizer haalden Koenraad over om een eed van trouw te zweren, waarbij de Duitse koning beloofde om geen acties te ondernemen die Byzantium schade zouden berokkenen. Maar de Duitsers raakten tijdens hun reis steeds meer geïrriteerd door de Byzantijnen, die de kruisvaarders gewapend escorteerden. Nabij Adrianopol kwam het tot een uitbarsting en het duurde een tijdje alvorens de legerleiders hun troepen terug onder controle hadden. Het Franse leger was ongeveer een maand later vertrokken vanuit Saint-Denis. Lodewijk VII werd vergezeld door zijn baronnen, waaronder de Vlaamse graaf. Het leger had versterking gekregen van een contingent van tempelridders, aangevoerd door Evrard des Barres. Het is niet duidelijk of de meester van de orde meereisde met het Franse leger: in de kroniek van Willem van Tyrus vinden we enkel een lijst van de kruisvaarders die zich later in de stad Akko zouden verzamelen. Daarin vinden we Robert de Craon en Raymond, de meester van het hospitaal.¹² De tempeliers die de Franse koning vergezelden waren in goede handen. Evrard des Barres kwam uit een gereputeerde adellijke familie, die met zowel het Franse als het Engelse koningshuis vriendschappelijke relaties onderhield. Hij had veel ervaring opgedaan in de strijd tegen de Moren in Spanje en bekleedde al vrij vroeg een belangrijke positie binnen de orde als meester in Frankrijk.¹³

Nog voor het Franse leger Constantinopel bereikt had, waren de Duitsers al de zeeëngte over. Koenraad volgde de weg van de eerste kruisvaarders, die dwars over het schiereiland liep, in plaats van de veilige kustroute te nemen in door de Byzantijnen gecontroleerd gebied. Nabij Dorylaeum, waar de eerste kruisvaarders een klinkende overwinning hadden behaald, werden ze aangevallen door het Seldjoekse leger. De Duitsers waren niet vertrouwd met de Turkse manier van vechten en leden grote verliezen door de niet aflatende aanvallen van de lichte cavalerie. Tegen de avond was het Duitse leger bijna volledig vernietigd en Koenraad wist zich ternauwernood te redden.

Het Franse leger van Lodewijk VII naderde intussen de Byzantijnse hoofdstad en de gezanten die de koning vooruitgestuurd had, probeerden contact te leggen met de Lotharingers en de Franse voorhoede die al in de stad aangekomen waren. Keizer Manuel beseftte dat een te grote groep kruisvaarders een gevaar vormde voor zijn hoofdstad en wilde koste wat kost verhinderen dat beide legers contact met elkaar zouden leggen. Hij probeerde met zijn troepen gewapenderhand de voorhoede over de Bosporus te zetten. De situatie liep voor de zoveelste keer uit de hand. De Lotharingers verschansten zich net buiten de stad en konden zich maar met de grootste moeite handhaven tegen het Byzantijnse overwicht. Intussen beklagden de gezanten van de Franse koning zich bij de keizer, maar toen bleek dat die zijn troepen niet meer onder controle had, sloten ze zich bij de Lotharingers aan. De Franse hoofdmacht was intussen in de hoofdstad aangekomen en de koning stuurde Evrard des Barres om te bemiddelen.¹⁴ De ervaren tempelier slaagde erin Manuel te overtuigen en voorkwam zo een oorlog met de Byzantijnen. De bisschop van Langres had voorgesteld om een alliantie te sluiten met Roger van Sicilië, die op het punt stond Byzantium aan te vallen, maar Lodewijk weigerde dit, tot groot ongenoegen van zijn baronnen. Voordat het Franse leger de overtocht naar Klein-Azië maakte, liet Manuel de leiders een eed zweren dat ze de heroverde gebieden van het oude Byzantium aan hem zouden afstaan. Ondanks protest van zijn leenmannen stemde Lodewijk in, hij had de hulp van de Byzantijnen nodig om ongeschonden Klein-Azië door te komen.¹⁵

In november bereikten de Fransen de stad Nicea, waar Koenraad zich met het restant van zijn leger bevond. Na overleg besloten de twee vorsten samen verder te reizen en de kustroute te nemen door Byzantijs gebied. Toen ze de stad Efese bereikten was Koenraad te ziek geworden om nog verder te trekken. De Byzantijnse keizer liet Koenraad naar Constantinopel overbrengen en waarschuwde de kruisvaarders dat de Turken een offensief voorbereidden. Op nieuwjaarsdag 1148 werden de kruisvaarders voor het eerst aangevallen door kleine groepjes Seldjoeken. De Franse ridders slaagden er aanvankelijk vrij makkelijk in de Turken af te weren. Ze waren erin geslaagd enkele Turken te onthoofden en reden met hun trofeeën terug naar de hoofdmacht. De moslims waren volgens Odon de Deuil zodanig geschrokken dat ze de kruisvaarders een tijdlang ongemoeid lieten.¹⁶

Het kruisvaardersleger trok voorbij Efese verder door een brede vallei. De Seldjoeken hadden zich in de omliggende bergen genesteld en vuurden vanuit hun hoger gelegen posities geregeld pijlen op de Franken af. Tegelijkertijd werd het leger op verschillende plaatsen aangevallen door kleine eenheden. De Franken, die gevangen zaten tussen de bergen en de rivier die de vallei in tweeën sneed, maakten nauwelijks vorderingen. De kruisvaarders slaagden er niet in de aanvallen van de Seldjoekse lichte cavalerie te beantwoorden en konden nergens dekking vinden voor de niet aflatende pijlenregens. De Turken verdedigden alle doorwaadbare overgangen van de rivier, zodat de Franken nooit een open strijd konden aangaan. De aanvallen werden steeds driester, terwijl het slechte weer en de honger stilaan hun tol begonnen te eisen. Odon de Deuil, die meereisde in het gezelschap van Lodewijk VII, omschrijft hoe de Turken de druk stelselmatig opvoerden en steeds driester tewerk gingen:

‘Maar al snel volstonden deze successen niet meer voor onze vijanden, en ze namen nieuwe risico’s door de hoofdmacht van ons leger aan te vallen. Ze maakten zich geen zorgen over de achterhoede die nog niet in zicht was: ze vielen aan en keerden terug, en de arme mensen zonder wapens sneuvelden. We vluchtten als een kudde schapen. En er steeg een gehuil op dat tot in de hemelen reikte en tegelijkertijd ook tot aan de oren van de koning kwam. Deze deed, in de omstandigheden, alles wat hij kon, maar de hemel stuurde hem geen hulp, en het was maar toen de nacht viel dat we enigszins ontzet werden.’¹⁷

Odon, die als monnik niet veel meer kon doen dan bidden en anderen aanmoedigen in de strijd, werd om hulp naar de achterhoede gestuurd. In een wanhopige poging om het tij te keren gaf Lodewijk zijn paard de sporen en stormde op de vijand af, op de voet gevolgd door zijn ridders. Maar de zware cavalerie kwam nauwelijks vooruit op het hellende terrein en de ridders slaagden er niet in hun lansen met voldoende kracht voort te duwen. De Turken vuurden intussen onophoudelijk pijlen af vanuit de heuvels met hun rug leunend tegen bomen en rotsen. Toen de achterhoede eindelijk aansluiting had gevonden, trokken de Turken zich terug. Tijdens de nacht probeerden de vermoeide en hongerige kruisvaarders op krachten te komen. Bij het ochtendgloren merkten ze dat de Turken zich massaal hadden opgesteld in de heuvels rondom hen. Op dat moment, voor het eerst in de geschiedenis van de kruistochten, zijn de tempeliers een doorslaggevende rol gaan spelen. We volgen het ooggetuigenverslag van Odon de Deuil:

‘De meester van de Tempel, de heer Evrard des Barres, een respectabel man door zijn religieus karakter en een rolmodel voor de ridders, slaagde erin samen met zijn broeders de vijand het hoofd te bieden. Hij waakte wijs en dapper over hen die tot zijn groep behoorden en beschermde ook met al zijn kracht en doorzettingsvermogen hen die tot andere groepen behoorden. De koning van

zijn kant, vermaakte zich met hen te bekijken en te imiteren en hij wou dat het hele leger hun voorbeeld volgde, wetend dat als honger de kracht van de mensen vermindert, éénzelfde doel en moed de zwakken kon ondersteunen.¹⁸

Evrard des Barres was op dat moment echter nog geen meester van de orde, de tweede meester Robert de Craon overleed pas op 13 januari 1149.¹⁹ Hoe dan ook, de koning besloot het leger door de tempeliers te laten herorganiseren en iedereen, rijk of arm, moest strikt de bevelen opvolgen van de tempelridder die aan zijn eenheid werd toegewezen. De Vlaamse tempelier Gilbert of Gislebertus de Druisencourt nam de organisatie van het leger in handen en verdeelde het in groepen. Elke groep werd geleid door een tempelier en bestond uit zo'n vijftig ridders die opgedragen werden niet meer roekeloos in de tegenaanval te gaan, als ze voor de zoveelste keer door de Turkse boogschutters uitgedaagd werden. Iedereen werd opgedragen om de rangen gesloten te houden. Evrard des Barres had zijn ervaring die hij in Spanje had opgedaan goed gebruikt en onder leiding van broeder Gilbert zette het kruisvaardersleger zich opnieuw in gang. De tempeliers hadden de vormeloze legergroep gereorganiseerd tot een goed geoliede oorlogsmachine. De ridders die hun paard verloren hadden, werden voorzien van bogen om de Seldjoeken van antwoord te dienen. De flanken van de kolonnes werden beschermd door schilddraggers die hun positie in geen geval mochten verlaten. Telkens als er Turken op het toneel verschenen, werd dit beantwoord door een snelle tegenaanval van een kleine groep ridders. Het leger bereikte zonder verdere verliezen de vlakke. Het respect voor de tempeliers groeide bij elke stap die de kruisvaarders zetten. Nu het zelfvertrouwen stilaan terugkeerde, leidden de tempelridders hun eenheden steeds vaker in de tegenaanval. Toen het leger opnieuw langs een rivierbedding trok, haastten de Turken zich om beide heuvelruggen te bemannen en de Franken op die manier onder vuur te nemen, maar de ridders waren erin geslaagd als eerste één van de heuvelruggen te bezetten. De Seldjoeken trokken zich terug op de andere heuvelrug en daagden het kruisvaardersleger uit. Evrard des Barres hield zijn troepen in toom en toen hij het goede moment gekomen achtte, lanceerde hij één massale tegenaanval.²⁰ De Turken leden voor het eerst een nederlaag, terwijl de Fransen hun honger blijkbaar vergeten waren en zich onvermoeibaar op de vijand stortten.

Hiermee had de orde een precedent gezet voor het verdere verloop van de krijgsverrichtingen in het Heilig Land. Ze waren erin geslaagd door moed en discipline het tij te doen keren in een hopeloze situatie en legden daar de basis van hun reputatie als uitmuntende ridders.

Nu de Turken begrepen hadden dat het beter georganiseerde leger een te sterke partij was voor hen, veranderden ze van strategie. Op de route die de kruisvaarders volgden was al het eetbare verdwenen, de velden waarop de paarden zouden grazen waren verbrand. Toen het leger de stad Antalya bereikte aan de zuidkust, besloot Lodewijk de tocht daarom voort te zetten per schip. De kleine Byzantijnse stad had niet genoeg voedsel om de Fransen te voeden en zeker niet

voldoende schepen om het leger in een keer naar het Heilig Land te brengen. Lodewijk besloot toen maar om met zijn huishouden en de weinige ruiters die hem nog restten de overtocht naar de haven van Sint-Simeon te maken. De tempeliers volgden de koning.²¹ De rest van het leger bleef bedeesd achter voor de muren van Antalya. De Byzantijnen hadden niet bepaald de behoefte om de kruisvaarders in de stad te laten en hielden de poorten gesloten. De Vlaamse graaf, die aan het hoofd van het leger was geplaatst, had de grootste moeite om de aanvallen van de Turken af te slaan. Zonder ruiters konden ze zich nauwelijks verdedigen en dit bracht de Byzantijnse gouverneur in verlegenheid. Uiteindelijk liet hij, schoorvoetend, de Fransen in de stad. De graaf van Vlaanderen volgde al snel het voorbeeld van zijn leenheer en liet het leger in de steek. De Fransen voelden zich verraden door hun leiders en ongeorganiseerd gingen ze te voet verder, de kustlijn volgend. Slechts de helft van het leger zou aan het einde van de lente Antiochië bereiken.²²

Lodewijk VII was met zijn gevolg al in maart 1148 aangekomen in het noorden van Syrië en hij werd door Raymond van Antiochië met veel luister in diens hoofdstad ontvangen. De prins hoopte dat de Franse koning samen met hem een nieuw offensief tegen Nurredin zou opzetten, maar ook Joscelin van Edessa en Raymond van Tripoli zagen in het kruisvaardersleger een nieuwe bondgenoot om hun eigen agenda te realiseren. De besluiteloze Lodewijk ontgoochelde zijn gastheer en vertrok uiteindelijk zonder slag of stoot naar Jeruzalem. Koenraad was intussen in de haven van Akko aangekomen en samen met Lodewijk werd hij bij koningin Melisende en haar zoon ontvangen. Op 24 juni 1148 werd een grote samenkomst gehouden in Akko, waarbij alle belangrijke personen die op dat moment in het Heilig Land vertoefden, samenkwamen. De Duitse koning verbleef in het huis van de tempeliers in de havenstad.²³ De koning en de patriarch van Jeruzalem waren aanwezig, samen met de aartsbisschoppen van Cesarea en Nazareth, de meesters van de johannieters en de tempeliers en alle belangrijke baronnen uit het koninkrijk.²⁴ De koningen van Frankrijk en Duitsland hadden hun voornaamste edelen meegebracht. Tijdens deze vergadering werd overlegd wat er met het aanwezige militaire potentieel gedaan zou worden. De baronnen besloten om de stad Damascus te belegeren. Het was een waanzinnige beslissing. De verovering van Damascus zou weliswaar een wig drijven tussen de moslims van Egypte in het zuiden en die van Syrië in het noorden, maar de stad was de enige bondgenoot van de christenen in een vijandig gebied. Een aanval op Damascus zou de stad in de handen van Nureddin drijven. In juli verzamelde het grootste leger dat de Franken ooit hadden samengebracht, voor de muren van Damascus. De emir was verrast en knoopte meteen onderhandelingen aan met Nureddin, de enige die hem kon helpen. De voorsteden van de stad werden door de Franken onder de voet gelopen, maar al na enkele dagen kregen de kruisvaarders het zwaar te verduren in de smalle steegjes. Intussen kregen de Franken het ook onderling aan de stok. De discussie over wie het veroverde Damascus zou besturen, lokte hevige reacties uit. Toen de Vlaamse graaf, Diederik van de Elzas, door de drie koningen als kandidaat naar voren werd

geschoven, lokte dit verontwaardigde reacties uit bij de baronnen van het koninkrijk Jeruzalem. Ze zagen een nieuwe staat met Diederik aan het hoofd niet zitten en waren niet meer gemotiveerd om de stad in te nemen. De versterkingen waar de emir van Damascus op gewacht had, sijpelden intussen via het noorden de stad in en al gauw werden de rollen omgekeerd. Het kruisvaardersleger liet de voorstad voor wat ze was en verhuisde naar een grote open vlakte ten oosten van de stad.

Opnieuw was het de verkeerde keuze. Het leger bevond zich nu tegenover het best verdedigde stuk van de stadsmuur, op een plaats waar nauwelijks water te vinden was. De uitvallen van het stadsgarnizoen werden steeds driester en bovendien was het een kwestie van dagen voor Nureddin de stad zou bereiken. Op 28 juli 1148, nauwelijks vijf dagen nadat de kruisvaarders in Damascus waren aangekomen, werd roemloos de aftocht geblazen. Het leger was ontredderd en haastte zich terug om een treffen met Nureddin te vermijden. Het afdruipele kruisvaardersleger werd achternagezeten door de lichte cavalerie van de moslims, die veel slachtoffers maakte. Wat zo hoopvol was begonnen, eindigde in een fiasco. Vele soldaten waren gesneuveld, en het onoverwinnelijke imago van de kruisvaarders had alweer een fikse dreun gekregen.²⁵ De kruisvaarders waren ervan overtuigd dat de emir van Damascus de baronnen uit het koninkrijk had omgekocht en hadden hun buik vol van intriges waar ze niets van begrepen. De tempeliers werden ook beschuldigd, maar het lijkt erop dat de kritiek vooral vanuit het Westen kwam, waar de privileges die de ridders hadden gekregen stilaan wrevel veroorzaakten. Ernoul schrijft het falen van de belegering toe aan de ridderorden in het algemeen: ‘Omdat, zoals men zei, de tempeliers en de hospitaalridders lastdieren volgeladen met bezanten kregen om zich terug te trekken.’²⁶ De Europese kroniekschrijvers die vanaf de tweede helft van de twaalfde eeuw schreven, schoven de schuld systematisch in de schoenen van vooral de tempeliers. Zo schreef een tijdgenoot van Johannes van Würzburg, dat de tempeliers in ruil voor geld het beleg ophieven en dat het geld nadien vals bleek te zijn. Historici gaan ervan uit dat de orde in die tijd nog niet groot genoeg was om zo een grote impact te hebben op het krijgsverloop. Zo vernoemt Willem van Tyrus, die de tempeliers geen warm hart toedroeg, geen van beide ridderorden.²⁷

Koenraad verliet in september Jeruzalem. Bijna een jaar later vertrok ook Lodewijk weer naar het Westen, waar hij de tempeliers bleef verdedigen. De nieuwe meester, Evrard des Barres, reisde met de koning mee. Robert de Craon was zoals we eerder al zagen op 13 januari 1149 overleden, maar we weten niet onder welke omstandigheden. Het is ook niet duidelijk of hij bij de belegering van Damascus aanwezig was. Robert werd opgevolgd door Evrard des Barres, die de Franse koning met succes tot in het Heilig Land had gebracht. De Franse koning stond zwaar in het krijt bij de ridders. Hij had zijn kruistocht mee laten financieren door de tempelridders, maar toen dit niet volstond, wendde hij zich tot de Italianen van Genua en Pisa, die nadrukkelijk in het Heilig Land aanwezig waren. Om de fondsen aan Lodewijk te kunnen verstrekken eisten de Italiaanse bankiers een garantie, waarop de meester van de tempelorde zich borg stelde voor de koning.²⁸

... *Een stalen discipline*

De oorspronkelijke roeping, het beschermen van pelgrims op weg naar heilige plaatsen, had voor de tempeliers een bredere betekenis gekregen. Ze ontwikkelden zich tot een snel inzetbaar onderdeel van de Latijnse legers en hadden ondanks de nederlagen in Tecua, Montferrand en Damascus een stevige reputatie opgebouwd. Samen met de andere ridderorden moesten de tempeliers op het slagveld de beslissing forceren. De moed en discipline die ze daarbij tentoonspreidden werd legendarisch. Het geheim zat in een voor de middeleeuwen nooit geziene discipline, die in de *retraits* beschreven staat. De oorspronkelijke of primitieve orderegel, die we eerder al besproken hebben, werd in de loop der jaren aangevuld met bijkomende bepalingen of *retraits*. Naast een omschrijving van de taken en de bevoegdheden van de dignitarissen van de orde, bevatten deze *retraits* ook een aantal artikelen die het militaire aspect binnen de organisatie moesten regelen.

Op veldtocht mocht een broeder niets ondernemen zonder dat hij daarvoor het uitdrukkelijke bevel van de maarschalk had gekregen. Pas na het bevel ‘Hébergez vous, seigneurs frères, de par Dieu’, mochten ze afstijgen en hun tent opslaan op de plaats die hen werd toegewezen. De ridders installeerden zich rond een tent die als kapel werd ingericht en die net als de tent van de meester en die van de maarschalk centraal in het kamp geplaatst werd. De commandeur van het land Jeruzalem en de commandeur die het vlees beheerde, kregen ook belangrijke plaatsen. Het waren de schildknapen die het meeste werk op zich namen. Als een tempelier meer dan een schildknaap had, dan moest hij er ten alle tijden één bij zich houden terwijl de andere aan het werk was. Als de ridders de kapeltent binnenstapten om te bidden, dan mochten ze niet verder komen dan halverwege, om de kapelaan niet te hinderen. De tempeliers bleven religieuzen en op veldtocht moesten ze net zo goed hun gebeden lezen en zich aan de regels houden als een broeder die in een commanderij verbleef.²⁹

In een gebied waar de vijand elk moment kon toeslaan, was discipline van levensbelang. Niemand mocht het kamp verlaten zonder dat hij daarvoor toestemming had gekregen, er mocht niet geroepen worden en bovendien moesten de broeders altijd binnen bereik van de bevelhebbers blijven, zodat ze snel konden reageren bij een aanval.³⁰ Als het signaal gegeven werd voor de voedselbedeling, dan legden de tempeliers hun mantel over de schouders en stelden zich op in een rij, vergezeld van een schildknaap om alles te dragen. Alles moest gedisciplineerd en rustig gebeuren, – *bellement* et en *paix* – zoals de regel dat voorschreef. Het gebeurde dat tempelridders tijdens veldtochten vlees of ander voedsel kregen van andere ridders. Ze moesten het dan doorgeven aan de commandeur van het vlees, die het weer herverdeelde.³¹ Het achterhouden van porties was niet toegelaten. Elke broeder kreeg in principe een gelijk stuk vlees, al werd er een uitzondering gemaakt voor zieke of verzwakte ridders die een extra deel kregen om er sneller bovenop te komen. Als ze daarvoor de toestemming hadden, gingen de ridders op zoek naar extra voedsel, zo-

als kruiden die ze op de velden konden vinden. Vis, vogels en wild mochten in principe ook, maar dan op voorwaarde dat ze buitgemaakt werden zonder te jagen.³² Zoals we al gezien hebben werd de jacht geassocieerd met de wereldlijke ridderschap, iets waar de tempelridders zich vanaf het begin tegen afzetten. Nadat de tenten waren opgesteld en het voedsel was verdeeld, kregen de paarden verzorging. De paarden in het Heilig Land werden vaak tegen de zon beschermd met een chemise of een lichte mantel, die na een mars werd verwijderd om het dier te verzorgen. Vanaf het begin van de dertiende eeuw werden de paarden bijna volledig ingepakt in een housse of een zware mantel, die de dieren moest beschermen tegen pijlen en slagen van handwapens. In dezelfde tijd werd er ook geëxperimenteerd met mantels uit maliën, die het hoofd, de hals en het lichaam van het dier beschermden tot aan de knieën. Deze zware bepantsering was echter enkel geschikt voor de Normandische strijdpaaarden van de Franken en niet voor de kleinere maar snellere en wendbare Arabische dieren. De zadels van de paarden werden afgedekt met een mantel of een tapijtje. Strijdrossen waren in de middeleeuwen van onschatbare waarde en kregen dan ook de beste verzorging. Als het paard van een tempelridder gewond was of mank liep, dan werd dit aan de maarschalk getoond. De ridders moesten het paard bestijgen, en als aangetoond kon worden dat het niet meer voldeed, dan kreeg hij een ander paard toegewezen.³³

Als het kamp aangevallen werd, dan snelden de broeders die het dichtsbij waren naar de plaats van aanval, met hun schild en lans in aanslag. De andere ridders verzamelden zich bij de kapel en wachtten verdere bevelen af. Dit was het absolute noodscenario en één van de weinige gevallen waarin de ridders zelf het initiatief mochten nemen. Als de vijand in aantocht was, maar het kamp nog niet bereikt had, dan mochten de broeders niet in de aanval gaan zonder uitdrukkelijke toestemming.³⁴

Als 's ochtends het kamp werd opgebroken, werd alles op de lastdieren geladen. Ook in deze fase van een veldtocht werd er niets ondernomen, zonder uitdrukkelijk bevel van de maarschalk. Als een ridder de maarschalk wilde spreken, dan moest hij afstijgen en te voet naar hem toe gaan.³⁵ Als het marsbevel werd gegeven, bestegen de ridders hun paarden, maar er werd niet vertrokken alvorens er nagegaan werd of ze alles meehadden. Elke ridder sloot zich met zijn schildknapen en lastdieren aan bij de troep die langzaam in beweging kwam. Het convent of het leger van de orde marcheerde rustig en gedisciplineerd met de schildknapen voor de ridders uit. Bij de wereldlijke ridders was dat net andersom. Als twee tempeliers tijdens een mars met elkaar wilden spreken, dan liet de eerste broeder zich afzakken tot bij de tweede, zodat hun lastdieren en schildknapen samen voorop kwamen. Als de situatie daarom vroeg, werd er 's nachts gereisd, maar dan in volledige stilte. De bepalingen in de retraits zijn uiterst gedetailleerd en wijzen op een grote ervaring die de tempeliers hadden opgedaan in het Midden-Oosten. Zo werd er vastgelegd dat als een broeder naast de troep reed, hij zich altijd met de wind mee moest begeven, om de andere ruiters niet te hinderen door opwaaiend stof. Tijdens het marcheren waren ze voortdurend op hun hoede. Zonder toestemming van de maar-

schalk mochten ze zich niet van de troep verwijderen, zelfs niet om hun paard te laten drinken. Als ze toevallig door een beekje reden, dan mochten ze in veilige regio's hun dier wel laten drinken. In oorlogsgebied was het enkel toegelaten als ook de drager van het gonfanon (het vaandel) zijn paard liet drinken. Als het convent aangevallen werd, dan maakten de ridders zich klaar voor de strijd. Ze bestegen hun rijdieren en wapenden zich met zwaard en lans.³⁶

Als het nodig was, werd de troep in eskadrons onderverdeeld. De schildknapen reden met de lansen voorop, gevolgd door de ridders en daarachter hun reservepaarden.³⁷ De discipline in eskadron was zomogelijk nog harder. In geen enkel geval mochten de ruiters zich omkeren. De opdeling in eskadrons was gewoonlijk de voorbode van een aanval. De ridders maakten zich stilaan op om de strijd aan te gaan en de spanning steeg. Om te controleren of hun paard goed opgetuigd was, stapten de ridders uit het gelid en lieten hun paarden wat bokkensprongen maken. De *heaume* of helm werd opgezet en de wapens werden steviger in de hand genomen. De ridders mochten nu hun eskadron niet meer uit evenwicht brengen. Als een christen aangevallen of achternagezeten werd door een Saraceen, dan mocht een ridder het gelid verlaten en zich op de vijand storten als hij er zeker van was dat hij de man kon redden. Het was een moeilijk in te schatten risico. Als een tempelier wild in de aanval trok zonder toestemming en als hij daarmee zichzelf en zijn broeders in gevaar bracht, dan werd hij uit het zadel gelicht en moest te voet terug naar het kamp waar hij berecht zou worden.³⁸ In de *pénalités* of strafmaatregelen die in de dertiende eeuw bij de regel werden gevoegd, vinden we een voorbeeld terug. Het convent bevond zich in de buurt van de havenstad Jaffa, terwijl de Turken verderop een hinderlaag hadden gelegd. De aanvoerder van de lichte cavalerie die het vaandel droeg, de turcoplier, reed met broeder Margot voorop. Hij werd gevolgd door tien ridders die het vaandel moesten verdedigen. Op een plaats die door kruisvaarders Fontaine-Barbe werd genoemd, sloegen de Turken toe. De begeleidende ridders waren ervan overtuigd dat ze het op de turcoplier gemunt hadden en vier van de tien stormden recht op de vijand af, zonder dat ze daarvoor toestemming hadden gekregen. Een van de vier nam zelfs niet de tijd om zijn helm op te zetten. Intussen had de rest van het convent de voorhoede bijgebeend. De commandeur sommeerde onmiddellijk de overige broeders om ook tot de aanval over te gaan en het pleit werd snel beslecht. Twee van de vier broeders die het bevel niet hadden afgewacht waren hun rijdier verloren in de strijd. Bij het eerstvolgende kapittel klaagde broeder Margot de vier aan, zoals de regel het voorschreef. De aanwezige broeders namen het op voor de vier en de maarschalk besloot samen met de anderen om de twee die geen verlies hadden geleden vrij te spreken. De andere twee riskeerden hun mantel te moeten inleveren, maar omdat de turcoplier het zonder hun actie waarschijnlijk niet overleefd had, en omdat het gevecht uiteindelijk gewonnen werd, mochten ze alsnog hun mantel behouden.³⁹

De discipline die de tempeliers kenmerkte, vinden we ook terug bij de hospitaalridders, die zich naar het voorbeeld van de tempelorde hadden ontwikkeld. In

1192 waren de kruisvaarders onder leiding van Richard Leeuwenhart bijna dagelijks betrokken bij kleine en grote gevechten met Saladins troepen. Op 12 juni werd hun kamp nabij het plaatsje Bettenoble overvallen door een paar honderd Saraceense ruiters. De tempeliers en de hospitaalridders reageerden snel en maakten zich op om in de tegenaanval te gaan. Nog voor het sein tot de aanval was gegeven, gaf een Vlaamse hospitaalridder, Robert van Brugge, zijn paard de sporen en stormde langs de koning recht op de vijand af. Hij verbrak het gelid van de hospitaalridders en liet zijn broeders achter, om zich alleen in de strijd te werpen. Toen Robert de vijandelijke linies naderde, zakte hij zijn lans en doorboorde de eerste Saraceense ruiter die zijn pad kruiste. De moslim werd door de schok uit het zadel geworpen en smakte dood tegen de grond. De overige kruisvaarders gooiden zich meteen in de strijd. De meester van het hospitaal, Garnier van Nablous, reed tot bij Robert van Brugge, en stuurde hem te voet terug naar het kamp, waar hij na de strijd berecht zou worden voor zijn overtreding van de regel. Nadat de slag gewonnen was, verzamelden de hospitaalridders zich om Robert te berechten. Robert had door zijn hoogmoed zijn broeders in gevaar gebracht, maar het was goed afgelopen. Pas nadat heel wat belangrijke baronnen op hun knieën de hospitaalmeester gesmeekt hadden Robert niet te straffen, werd hem vergiffenis geschonken.⁴⁰

Het leger van de tempelorde bestond voor het grootste deel uit infanteristen en lichte cavalerie, maar het convent van ridders legde op het slagveld het meeste gewicht in de schaal. Zoals we eerder gezien hebben, kon een charge van een kleine groep zwaar gewapende Frankische ridders in een veldslag het pleit beslechten. De Arabische kroniekschrijver Abu Shama beschrijft de sterke en zwakke punten van de westerse ridders, die hij in de slag nabij Hattin in 1187 aan het werk had gezien: ‘Een van de verbazende zaken in deze veldslag was de opmerkelijke toestand van een Frankische ridder: zolang zijn paard gezond en wel was, kon hij niet gevloerd worden. Gekleed van de voeten tot aan het hoofd in een maliënkolder die hem op een blok ijzer doet lijken, hadden herhaalde slagen geen effect op hem, maar zodra zijn paard gedood is, kan de ruiter omgegooid en gevangengenomen worden’.⁴¹

De *retraits* uit de tempelregel zwijgen in alle talen over de andere categorieën van het leger, maar bevatten een schat aan informatie over hoe de tempeliers chargeerden en hoe ze zich op het slagveld gedroegen.⁴² Om tot de aanval over te gaan, sommeerde de maarschalk de ondermaarschalk om het vaandel (het gonfanon) bij de turcoplier op te halen. Met het vaandel in de hand gaf de maarschalk het bevel tot de aanval en leidde het convent recht naar de vijand. Nadat de ridders zich met hun lansen in het vijandelijk leger hadden vastgereden, trokken ze hun zwaard en zetten ze het gevecht verder daar waar ze de vijand het meest konden treffen of ‘la ou il cuideront grever lor henemis’. Ze bleven echter altijd in de buurt van de vaandeldrager. Het vaandel was het enige middel om de troepen op het slagveld te sturen en moest daarom constant goed zichtbaar zijn. De drager mocht het vaandel onder geen enkel beding laten zakken om het als lans te gebruiken. Een tempelridder die zich hieraan schuldig had gemaakt, werd berecht door zijn broeders, die hem met een gevange-

nisstraf of met het verlies van de mantel konden bestraffen. Hij mocht het vaandel nooit meer dragen en kon nooit meer commandeur worden.⁴³ De maarschalk bewaakte met tien van de beste ridders het vaandel. Een van die ridders had een tweede gonfanon bij zich, die hij opgerold aan zijn lans bevestigde. Als het vaandel van de maarschalk scheurde of door de vijand afgenomen werd, dan ontrolde die ridder het tweede vaandel zodat de ridders opnieuw een mikpunt hadden op het slagveld. De vaandeldrager nam de leiding op het slagveld. Als de maarschalk te zwaar gekwetst was, dan nam de ridder die het vaandel bij zich had zijn taak over. Als het convent in meerdere eskadrons werd onderverdeeld, dan werd telkens een commandeur aan het hoofd geplaatst, die de richtlijnen van de maarschalk strikt opvolgde. Een eskadroncommandeur had zijn eigen vaandel mee, dat op dezelfde manier beschermd werd als het tweekleurige ordevaandel of het *gonfanon baucant*. Na de charge raakten de ridders vaak verspreid in het strijdgewoel of de *mêlée*. Als een tempelridder tijdens de *mêlée* te ver van zijn vaandel was geraakt, dan moest hij zich vechtend een weg bannen naar het dichtstbijzijnde christelijke vaandel, bij voorkeur dat van de hospitaalridders.⁴⁴ Zonder toestemming van de maarschalk of de commandeur mocht een tempelier het slagveld niet verlaten. Eenmaal de toestemming gekregen, dan kon hij bij zijn schildknaap zijn vermoeide strijdros inruilen voor een ander, om zo snel mogelijk zijn plaats terug in te nemen.⁴⁵ Zelfs als de nederlaag onvermijdelijk leek, dan mocht een tempelridder het slagveld niet verlaten zolang de *gonfanon baucant* nog op het slagveld was. Vluchten van het slagveld was een van de zwaarste overtredingen die een tempelridder kon begaan en werd bestraft met uitsluiting van de orde. In de strafmaatregelen die later aan de regel werden toegevoegd, vinden we een lijst van negen overtredingen die bestraft werden met uitsluiting van de orde of ‘verlies van het huis’, zoals de tempelridders dit noemden. In een gemeenschappelijke aanval tegen de Saracenen, nabij de stad Tiberias, werden de tempeliers verslagen. Etienne de Saisy, die als maarschalk de aanval had geleid, vluchtte van het slagveld. Het is niet duidelijk onder welke omstandigheden de maarschalk de vijand de rug keerde, maar zijn mantel werd afgenomen en hij werd naar het Westen teruggestuurd. Hij zou later wel weer in de orde opgenomen worden.⁴⁶

Artikel 574 vertelt dat ‘De negende [overtreding] is als een broeder de gonfanon verlaat en vlucht uit angst voor de Saracenen, dan verliest hij het huis’. Als de *baucant* gevallen was, dan moesten de ridders zich richten op het vaandel van de hospitaalridders en daarna op de overblijvende christelijke vaandels. Een tempelier mocht pas vluchten als het laatste christelijke vaandel was gevallen. Als de ridders zonder bevelhebber achterbleven, dan kozen ze ter plekke een van hen tot commandeur.⁴⁷

... Opname in de orde

De tempeliers hadden een reputatie opgebouwd als streng gedisciplineerde ridders, die voor niets of niemand uit de weg gingen. In het Heilig Land mengden ze zich

onder de lokale bevolking en ze gingen zelfs vriendschappelijk met moslims om. De Syrische sjeik Usamah ibn Munqidh noemde de tempeliers zijn vrienden. Usamah beschrijft hoe de tempeliers zich aanpasten aan het leven in het Oosten en hoe ze zich onderscheidden van de nieuw aangekomen westerlingen.⁴⁸ De tempelridders werden gerecruiteerd uit kruisvaarders die in het Heilig Land verbleven, maar vooral uit de omvangrijke groep *militēs* in het Westen. Zoals we eerder al aanhaalden, was een ridderorde een ideale uitweg voor edellieden die geen erfgenaam waren van een belangrijk leen. Hoe de tempelorde recruteerde is niet bekend, maar het groeiende netwerk van commanderijen en huizen, maakte het bijzonder eenvoudig om met de broeders in contact te komen. In de Franse vertaling van de regel worden de tempeliers aangespoord om te recrutereren onder geëxcommuniceerde ridders, terwijl dat in de oorspronkelijke of primitieve Latijnse regel nog verboden was. De ridder werd dan bij de bisschop gebracht die hem de biecht afnam en hem vergiffenis schonk. Daarna werd hij bij de meester of de commandeur gebracht, die hem in de orde kon opnemen.⁴⁹

Het toetredingsritueel staat uitvoerig beschreven in het laatste deel van de tempelregel, die begint met de woorden ‘Dit is zoals men een broeder moet maken en ontvangen in de tempel’. De kandidaat werd aan het kapittel voorgesteld, waarop de commandeur aan de aanwezigen vroeg of er iemand bezwaren had tegen de opname van de kandidaat. De ridder verbleef intussen in een ruimte nabij de zaal waar het kapittel gehouden werd. Als geen enkele tempelier iets tegen de kandidaat kon inbrengen, dan gingen twee of drie *prud’hommes*, ervaren en wijze broeders, naar de ridder. Ze stelden hem dan de vraag: ‘Broeder, vraagt u het gezelschap van het huis?’. Als hij positief antwoordde, dan legden ze hem het harde leven uit in de tempelorde. Ze vroegen hem of hij voor altijd slaaf wilde zijn van de orde, of hij niet gehuwd was, of hij niet tot een andere orde behoorde en of hij geen schulden had die hij niet kon betalen. Hij moest gezond zijn en mocht geen verborgen ziekten hebben. De kandidaat moest bovendien een vrij man zijn. Als de broeders op alle vragen een bevredigend antwoord hadden gekregen, gingen ze terug naar het kapittel om aan de meester of de commandeur verslag uit te brengen. De voorzitter van het kapittel vroeg de broeders dan nogmaals of iemand een reden wist waarom de ridder niet in de orde mocht worden opgenomen. Als de broeders zwegen, dan gingen de *prud’hommes* terug naar de kandidaat en vroegen hem wederom of hij van goede wil was. Daarna legden ze hem uit hoe hij bij het kapittel zijn verzoek tot intrede moest doen. De ridder werd dan voor de verzamelde broeders gebracht. Hij knielde voor hen, kruiste de handen en zei: ‘Sire, ik ben voor God gekomen en voor u en voor de broeders en ik bid en ik vraag u bij God en bij Onze-Lieve-Vrouw, dat u me verwelkomt in uw gezelschap en in de weldaden van uw huis, zoals hij die voor altijd slaaf wil zijn van het huis’. De voorzitter van het kapittel beantwoordde de vraag van de kandidaat met de woorden: ‘Waarde broeder, u vraagt een grote zaak, want van onze orde ziet u slechts de buitenste schors. Want de schors die u ziet, dat zijn de mooie paarden en de mooie uitrustingen en het goede eten en drin-

ken en de mooie kleren. Dat lijkt u aangenaam. Maar u kent de harde bevelen niet die eronder zitten, want wij vragen dat u van uzelf de lijfeigene maakt van anderen. Want met veel moeite zult u nooit meer doen wat u wilt: want als u wilt verblijven aan deze zijde van de zee, zullen we u naar de andere zijde sturen; of als u in Akko wilt zijn, dan zullen we u naar het land van Tripoli sturen, of van Antiochië of van Armenië; of we sturen u naar Pouille, Sicilië, of naar Lombardije of naar Frankrijk, of naar Bourgondië, of naar Engeland of naar de vele andere landen waar we huizen en bezittingen hebben. En als u wilt slapen, dan zullen we u wakker maken; en als u soms wilt waken, dan zullen we u bevelen te gaan rusten in uw bed.’ Als de kandidaat een sergent-broeder was, dan werd hem verteld dat hij het vuilste werk zou krijgen, in de oven, de molen, de keuken, bij de kamelen of in de varkensstal. ‘Als u aan tafel zit en u wilt eten, dan zullen we u bevelen om te gaan waar wij dat willen en u zult nooit weten waarheen. En de botte taal waarmee we u soms zullen aanspreken, zult u moeten verdragen. Kijk, waarde en zachte broeder, of u deze hardheden kunt verdragen.’ Als de kandidaat opnieuw positief antwoordde, werd hij nogmaals gewezen op de hardheden van het bestaan als tempelridder, dat hij geen rijkdom zou verzamelen en geen glorie zou behalen. De kandidaat moest toetreden omwille van drie redenen: om de zonden van de wereld achter zich te laten, om God te dienen en om in armoede boete te doen. Daarop vroeg de commandeur hem opnieuw of hij nog steeds tot de orde wilde toetreden: ‘Wilt u, voor de rest van uw dagen, lijfeigene en slaaf van het huis zijn?’ De kandidaat antwoordde: ‘Ja sire, als het God behaagt.’ Daarna stuurde de meester of de commandeur hem terug om te bidden en vroeg de broeders dan andermaal of er iemand bezwaren had tegen zijn toetreding. Als het opnieuw stil bleef, dan vroeg de meester of de commandeur: ‘Wilt u hem laten komen, bij God?’ De broeders antwoordden: ‘Laat hem komen, bij God.’ De kandidaat werd opnieuw voor het kapittel gebracht, knielde en kruiste zijn handen en vroeg nogmaals om in de orde opgenomen te worden. De voorzitter van het kapittel vroeg de kandidaat of hij er goed over nagedacht had en of hij bereid was voor eeuwig en altijd slaaf te zijn van de orde. Als de kandidaat volhardde, richtte de voorzitter van het kapittel zich op en vroeg alle broeders om op te staan en samen te bidden tot God de Vader en de Heilige Maria. Nadat elke broeder een paternoster gelezen had, las de kapelaan een gebed tot de Heilige Geest voor. Daarna nam de voorzitter van het kapittel het evangelie en gaf het aan de kandidaat, die nog steeds geknield voor de broeders zat. Hij vouwde de handen open, waarna de voorzitter van het kapittel het evangelie erop legde. Met God als getuige werd de kandidaat een laatste keer geconfronteerd met alle eisen waarop hij eerder de prud’hommes een positief antwoord had gegeven. De voorzitter van het kapittel herhaalde alles wat de kandidaat niet mocht verzwijgen en legde de straffen uit die aan elk van de overtredingen gekoppeld waren. De voorzitter vroeg de kandidaat of hij gehuwd of verloofd was. Als hij dit verzwegen had, dan zou zijn mantel worden afgenomen en zou hij geketend aan het werk gezet worden bij de slaven. Als hij lang genoeg de schande had doorstaan, dan zou hij teruggebracht worden naar zijn vrouw.

Als de kandidaat tot een andere orde behoorde en dat verborgen had gehouden, dan werd hij te schande gemaakt, uit de tempelorde gezet en teruggebracht naar de orde waartoe hij oorspronkelijk behoorde. Indien bleek dat de kandidaat schulden had, dan zou de orde hem verstoten. De kandidaat moest gezond zijn en mocht geen ziektes hebben die niet zichtbaar waren tijdens zijn kandidatuur. Hij mocht op geen enkele wijze mensen van binnen of buiten de orde hebben beïnvloed, om zijn kandidatuur kracht bij te stellen. Simonie, het verdienen van geld aan geestelijke goederen, werd bestraft met uitsluiting uit de orde. Aansluitend stelde de voorzitter dat de kandidaat geen slaaf mocht zijn, maar wel een vrij man en ridder of ten minste de zoon van een ridder, geboren uit een goedgekeurd huwelijk. Daarna vroeg de voorzitter of hij priester of diaken was. Een sergent werd gevraagd of hij ridder was en of hij geëxcommuniceerd was. Nadien kregen de oudere broeders de kans om de kandidaat nog bijkomende vragen te stellen. Het verhoor van de kandidaat was afgelopen en hij was klaar om tempelridder te worden. Net zoals Hugo van Payns en Godfried van Sint-Omaars dat voor hem hadden gedaan, legde de kandidaat de geloften van gehoorzaamheid, kuisheid en armoede af. De kandidaat antwoorde op elke vraag met: 'Ja, sire, als het God belieft.' Daarop vroeg de voorzitter: 'En vervolgens, belooft u aan God en aan de Heilige Maria, dat u, alle dagen van uw leven, zult helpen om het Heilig Land van Jeruzalem te veroveren, met de kracht en de macht die God u gegeven heeft?' De verdediging van het Heilig Land was inderdaad het belangrijkste doel in het leven van een tempelridder. In het opnemingsritueel vinden we ook verwijzingen terug naar de woelige ontstaansgeschiedenis van de orde: de kandidaat moest beloven tot geen andere orde toe te treden, zonder toestemming van de meester en het convent. In het verleden hadden heel wat religieuzen de tempeliers namelijk verweten dat vechten niet de juiste manier was om tot God te komen. De twijfel die toen in de rangen sloop, dreef ongetwijfeld heel wat ridders uit de tempelorde, om hun heil in een andere gemeenschap te gaan zoeken.⁵⁰ Dit moet vooral tijdens de beginjaren van de orde de recrutering onder druk gezet hebben, zoals we eerder zagen. Het bekendste voorbeeld is dat van de meester Evrard des Barres zoals we verderop zullen zien.

Nadat hij alle beloftes had gedaan, werd de ridder in de orde opgenomen en de orde beloofde hem al het goede dat ze te bieden had, water en brood, eenvoudige kledij en voldoende werk. De broeder die het kapittel voorzat, nam de tempeliersmantel en legde hem over de schouders van de nieuwe tempelridder en knoopte hem dicht. Daarna las de kapelaan de psalm *Ecce quam bonum* voor en bad tot de Heilige Geest. Nadat alle broeders het Onze vader hadden gebeden, nam de voorzitter van het kapittel de nieuwe tempelier bij de schouders, richtte hem op en gaf hem een kus op de mond, gevolgd door de kapelaan. De voorzitter liet de nieuwe ridder voor hem zitten en sprak: 'Waarde broeder, Onze Heer heeft u bij uw wens vervuld en hij heeft u in het mooie gezelschap gebracht dat de ridderschap van de tempel is, waarbij u zelf veel moeite zult moeten doen en erover zult moeten waken dat u haar nooit kwijtspeelt, waarvoor God u behoedt. En we zullen u alle fouten

vertellen die we ons kunnen herinneren en waardoor u uw mantel zou kunnen kwijtraken.’ Deze passage duidt op het verbale leerproces, waarbij de oudere broeders de nieuwe inlichtten over de bepalingen die in de Tempelregel waren vastgelegd. De nieuwe tempelier werd aangezet om zich bij de ouderen te informeren over de levenswijze binnen de orde. De voorzitter van het kapittel sloot de dienst af met een eerste kennismaking met de tempelregel, zodat de nieuwe tempelier wist hoe hij zich in zijn nieuw thuis moest gedragen.⁵¹

Heel wat handelingen die in het opnemingsritueel waren opgenomen, zouden de orde later zuur opbreken. De symboliek van bepaalde handelingen was in de twaalfde eeuw misschien nog voor iedereen duidelijk, maar dat zou veranderen, zoals we nog zullen zien.

... *Ashkelon*

De ridderorden hadden intussen hun nut bewezen en vormden, zoals we al vaker hebben aangehaald, de ruggengraat van het Frankische militaire apparaat. Steven Runciman schat dat het koninkrijk Jeruzalem nooit meer dan duizend ridders telde, terwijl er nauwelijks meer vrouwen en bejaarden woonden. Samen met een paar honderd religieuzen en de ridders van het hospitaal en de tempel, telde het koninkrijk van het Heilig Land toen waarschijnlijk minder dan drieduizend volwassenen.⁵² De pelgrims en kruisvaarders vestigden zich doorgaans niet in het Heilig Land, en om het bevolkingsaantal op peil te houden stimuleerden de koningen hun onderdanen om met lokale christenen te trouwen. Halverwege de twaalfde eeuw kwam de eerste generatie *poulains* aan de oppervlakte, zoals ze wat oneerbiedig door de Europeanen werden genoemd. De *poulains* of zonen uit het huwelijk van een Frankische infanterist of sergent en bijvoorbeeld een Armeense moeder, gingen langzamerhand een eigen klasse vormen. Ze hadden vaak de huidskleur van de lokale bevolking, maar spraken het Frans van hun vader. Uit deze groep werden de *turcoples* gevormd, een cavalerie naar Byzantijs of Turks voorbeeld. De *turcoples* vormden zowel in het leger van de koning als binnen de ridderorden een steeds groter wordende groep. De koninkrijkes waren feodaal ingericht en om een leger op de been te brengen, deden de leiders een beroep op hun leenmannen. Grote stukken van het koninkrijk Jeruzalem waren echter in handen van de clerus, die rijkelijk begiftigd werd door pelgrims. Ook zij moesten militaire hulp leveren als de koning daarom vroeg. De bisschop van Bethlehem had bijvoorbeeld een honderdtal ridders in dienst. Naarmate de jaren verstreken, kwamen steeds meer lenen in handen van de ridderorden en nog voor het einde van de twaalfde eeuw, zouden de tempeliers en de hospitaalridders de belangrijkste grondbezitters in het Midden-Oosten zijn. Door een permanente recruteringsproces in het Westen werd hun militair potentieel constant op peil gehouden. Dankzij de ontelbare schenkingen die ze aan beide zijden van de Middellandse Zee in ontvangst namen, was er voldoende geld om burchten te onderhouden en zelfs om nieuwe te bouwen. De tempeliers beschikten over

fondsen om de garnizoenen van steden en burchten te bekostigen en ze vulden hun leger aan met lokale huurlingen. De militaire slagkracht en het grootgrondbezit van de tempeliers verstoorde meer dan eens het politieke evenwicht in het Heilig Land. Gesterkt door de onafhankelijkheid die Rome hen had gegeven, gingen ze steeds vaker een eigen koers varen, zodat de koning niet altijd op hen kon rekenen.

Intussen was het Heilig Land opnieuw volop in beweging. In 1149 werd Raymond van Antiochië door Nureddin's leger verrast. Hij was volledig omsingeld en met zijn ridders stormde hij recht op de vijand af in een poging om door de linies te breken en zo aan de dood te ontsnappen. Tevergeefs, Raymond werd geveld en Nureddins luitenant Shirkuh stuurde zijn hoofd als een geschenk naar zijn meester.⁵³ Intussen klampte Joscelin zich in Turbessel vast aan de restanten van zijn te loorgegane graafschap Edessa. In 1150 werd hij op weg naar Antiochië verrast door de Turken, die hun waardevolle gevangene aan Nureddin verkochten. Joscelins ogen werden uitgestoken en negen jaar later stierf hij in de kerkers van Aleppo. Edessa was nu volledig van de kaart geveegd en in Antiochië zag de situatie er ook niet goed uit. Boudewijn III van Jeruzalem rukte intussen met een leger dat vooral uit tempeliers bestond op naar het noorden, wat Nureddin ervan overtuigde om een bestand met de Franken te sluiten.⁵⁴ Boudewijn nam de voogdij over Antiochië over, omdat de weduwe van Raymond geen enkele huwelijkskandidaat wilde aavaarden. Toen de koning van Jeruzalem terug naar zijn koninkrijk was gereisd, veranderde de teneur bij Nureddin. Op geregelde tijdstippen voerde hij plundertochten uit en herleidde hij het graafschap Antiochië tot een kleine landstrook die Antiochië met Alexandretta in het noorden en Lattakieh in het zuiden verbond. In 1152 bezette hij zelfs even de havenstad Tortosa, die hij plunderde om zich daarna opnieuw terug te trekken. De bisschop van Tortosa kon de veiligheid van de stad niet langer garanderen en liet de verdediging van de stad over aan de tempeliers, die al veel bezittingen hadden in de streek. Hij begunstigde de orde met talrijke rechten en stelde hen zo goed als vrij van het betalen van tienden. Op een handvol uitzonderingen na, liet hij de voogdij over de kerken en kapellen in zijn bisdom over aan de tempelorde. Deze schenking is een van de belangrijkste in zijn soort die ooit in het Oosten plaatsvond.⁵⁵

De stad Tortosa had een groot rechthoekig kasteel, dat aan de kant van de haven beschermd werd door twee indrukwekkende rechthoekige torens. Aan de landzijde werden twee opeenvolgende grachten gegraven, die samen met twee rijen muren de vijand moesten tegenhouden. De muren van de stad zijn vandaag op sommige plaatsen nog even hoog als tijdens het bewind van de tempeliers, zo'n flinke vijftig meter.⁵⁶ In dezelfde periode kregen de tempeliers de nabijgelegen burcht Chastel Blanc of Safita in handen, niet te verwarren met de burcht Saphed in het huidige Israël. Het Tortosa en Safita van de tempelridders, vormden samen met Marqab of Margat en het fameuse Crac des Chevaliers, beide van de hospitaalridders, een onneembare verdedigingsgordel die dwars door het landschap sneed. Je kan nu nog steeds vanaf de torens van het Crac van de hospitaalridders het Chastel

AFB. 12 – De havenstad Tortosa (Syrië) kwam in 1152 in handen van de tempeliers, nadat het door de troepen van Nureddin was geplunderd. Van de citadel zijn alleen nog de basis van de donjon en delen van de muren over.

Foto: Jan Hosten

Blanc van de tempeliers zien. Vandaaruit kijk je recht naar Marqab, vanwaar je makkelijk Tortosa kan bereiken. De garnizoenen waarschuwden elkaar met vuursignalen als er onheil op komst was. De tempeliers en de hospitaalridders gebruikten duiven om te communiceren vanuit Akko en vanuit tal van andere plaatsen.⁵⁷ Ook in het zuiden van het Heilig Land waren er dergelijke linies. Vanaf de torens van het kasteel Beaufort heb je nog steeds uitzicht over de volledige Beqa-vallei, en er kon snel en gemakkelijk contact gelegd worden met de nabijgelegen kastelen van Toron of Tibnin en Châteauneuf of Hunin.

Chastel Blanc heeft nog altijd zijn rechthoekige donjon, die uitprijmt boven het nieuw gebouwde stadje. Dit soort verdedingstorens vinden we ook terug op Cyprus en op het Iberisch schiereiland. De donjon van Kolossi, nabij de Zuid-Cypriotische hoofdstad Limassol was een tijdlang in handen van de tempelorde en werd later overgenomen door de hospitaalridders. Kolossi vertoont opvallend veel gelijkenissen met het Chastel Blanc in Syrië, maar ook met de tempelierstoren van Peñamacor in midden-Portugal.

Vanaf de tweede helft van de twaalfde eeuw bouwden de Franken in versneld tempo nieuwe burchten, terwijl de bestaande vestigingen verbouwd werden om de

krachtige belegeringstuigen van Nureddin af te kunnen slaan. De versterkte *casals* of landhuizen die vooral in de eerste decennia na de verovering van Jeruzalem waren gebouwd, vormden centra voor handel en landbouw, maar waren niet geschikt om het hoofd te bieden aan de groeiende druk van de moslims. De tempeliers en de hospitaalridders probeerden met het bouwen van reusachtige versterkte steden en burchten weerstand te bieden aan de dreiging.⁵⁸

De bedreiging van Nureddin, die steeds meer moslims in zijn alliantie verzamelde, stond in schril contrast met de groeiende tweespalt binnen het koningshuis van Jeruzalem. Boudewijn had de volwassen leeftijd bereikt en maakte zich op om voor het eerst zonder zijn moeder te regeren. De koningin-moeder was echter niet van plan zomaar de teugels uit handen te geven en het kwam tot een openlijke breuk. Onder invloed van de clerus werd het koninkrijk verdeeld, Boudewijn kreeg het noorden, terwijl zijn moeder over Jeruzalem-stad, Nablous en de rest van het rijk heerste. Boudewijn stond met zijn rug tegen de muur en ging in de aanval. Een voor een kwamen Melisendes steden in handen van de koning en toen de inwoners van Jeruzalem zich uiteindelijk tegen de koningin-moeder keerden, verloor ze ook de steun van haar baronnen. Ze trok zich terug in Nablous en Boudewijn kon zich eindelijk terug met de verdediging en de uitbouw van zijn koninkrijk bezighouden.

In diezelfde periode hadden intriges en machtswisselingen het Fatimidische kalifaat in Egypte sterk verzwakt en de Franken hoopten de situatie ten volle te kunnen benutten door hun koninkrijk naar het zuiden toe uit te breiden want wie de stad Ashkelon in handen had, controleerde de poort naar de rijke voorraden van Egypte. De stad was al lange tijd een doorn in het oog van de Franken. De Fatimiden gebruikten Ashkelon als uitvalsbasis voor plundertochten in christelijk gebied. Om meer druk zetten, liet Boudewijn de vervallen stad Gaza herbouwen en versterken. De kruisvaarders verstevigden de stad met hoge muren en grote torens en legden een slotgracht aan. Er was een algemene concensus dat Gaza aan de tempeliers overgedragen moest worden, want zij beschikten over voldoende ridders en verstandige broeders om zich succesvol van de taak te kwijten. Volgens Willem van Tyrus vervulden ze die taak met verve en zetten ze vanuit Gaza Ashkelon permanent onder druk.⁵⁹

In diezelfde periode, in de herfst van 1152, stapte de meester Evrard des Barres uit de tempelorde. Hij besloot zijn leven verder te zetten als monnik in de abdij van Clairvaux. In 1176 overleed hij daar, in alle anonimiteit. De motieven van de voormalige meester kennen we niet, maar zonder toestemming van het kapittel kon hij de tempelorde niet verlaten.⁶⁰ Nauwelijks drie jaar na zijn aantreden als meester, had hij het ambt naast zich neergelegd. Marie Luise Bulst-Thiele ziet hierin de invloed van zijn tijdsgenoten Bernardus van Clairvaux en Petrus Venerabilis, die ondanks hun affectie voor de tempeliers het nut van pelgrimstochten in twijfel trokken. Ze waren van mening dat je de hemel beter kon verdienen als monnik in het Westen, dan als kruisvaarder in het Oosten. Anderzijds kan ook de openlijke strijd die binnen het koningshuis van Jeruzalem was uitgebroken het imago van het koninkrijk van Christus geen goed hebben gedaan.⁶¹ Misschien was het door de

toegenomen corruptie dat de meester de kruisvaardersstaat de rug toekeerde. De beslissing van Evrard des Barres was hoe dan ook een zware klap voor de orde. André de Montbard, de seneschalk en gedoodverfde opvolger, had in de strijd om de macht tussen Boudewijn III en zijn moeder de kant van die laatste gekozen. Hij moest de functie van meester aan zich voorbij laten gaan. Evrard werd opgevolgd door Bernard de Trémelay, een Bourgondiër uit de lage adel, die als kruisvaarder naar het Heilig Land was gereisd. Het lijkt erop dat de orde de nieuwe tempelier meteen als meester koos, om niet van vooringenomenheid beschuldigd te worden. Een politieke keuze dus.

Op 25 januari 1153 maakte het voltallige leger zijn opwachting voor de muren van Ashkelon. De koning was vergezeld van alle grote baronnen uit het koninkrijk en van de meesters van de tempeliers en de hospitaalridders met hun convent.⁶² Boudewijn had alle beschikbare belegeringstuigen met zich meegebracht, want de verovering van het goed verdedigde Ashkelon zou niet vanzelfsprekend zijn. De stadsmuren waren goed onderhouden, het garnizoen was gemotiveerd en de voorraadkamers waren rijkelijk gevuld. De belegerden werden voortdurend bevoorrad door een Fatimidische vloot, waardoor de omsingeling van de stad weinig invloed had op de fysieke toestand van de inwoners. Het beleg sleepte maanden voort. De belegeringstuigen van de Franken berokkenden de stad veel schade en het voortdurende gedreun van de projectielen die op de stadsmuren insloegen, deden hun werk. Eén belegeringstoren was zo groot, dat hij boven de stadsmuren uitkeek. De christenen gooiden er stenen vanaf op de verdedigers, en ze vuurden vlammen de toortsen af in de straten van de stad. Op een nacht slopen enkele soldaten van het garnizoen de stad uit en staken de toren in brand, maar de wind keerde en de vlammenzee sloeg in tegen de stadsmuur. De toren brandde als een fakkel en de immense hitte die tot stand kwam, deed het voegsel uit de stenen springen. Tegen de ochtend van de zestiende augustus had het vuur een grote bres in de muur geslagen. De tempeliers bevonden zich het dichtst bij deze opening en stormden onder begeleiding van hun meester de stad in. Ze bereikten door een doolhof van straatjes het centrale plein van de stad, waar ze zich wisten te handhaven. De inwoners waren volledig in paniek, maar toen ze eenmaal beseften dat de ridders niet gevolgd werden door het voltallige leger, stortten ze zich massaal op de indringers. De tempeliers met inbegrip van meester Bernard de Trémelay werden gedood, de bres werd snel gedicht en de onthoofde lichamen van de ridders werden over de muren van de stad gehangen, wat een diepe indruk maakte op de beleggers. Na deze tegenslag sloten beide partijen een bestand. Na een korte adempauze werd het beleg echter hervat, heviger dan voordien. De actie van de tempeliers was absoluut niet vergeefs geweest, want drie dagen na de fatale inval capituleerde het Fatimidische garnizoen. Ashkelon werd overgedragen aan de Franken, terwijl moslims vrij de stad mochten verlaten. Amaury, de broer van Boudewijn III, vestigde zich in de stad.

Over de rol van de tempeliers bij het beleg van Ashkelon valt heel wat te schrijven. Willem van Tyrus vertelt dat Bernard de Trémelay zich in de bres opstel-

de om te verhinderen dat het kruisvaardersleger zijn broeders zou volgen en dat hij de glorie en de buit die zo'n verovering met zich meebracht, met niemand wilde delen.⁶³ Hij heeft het over veertig tempeliers die uit eerzucht de stad voor zichzelf wilden houden. Toch spreken andere bronnen over honderdtwintig en zelfs vierhonderd tempelridders. Waarschijnlijk telde Willem van Tyrus de sergenten en huurlingen niet, die samen met de ridders vochten. Vanaf het eind van de twaalfde eeuw tot recent, werd Willem van Tyrus als voornaamste en vaak enige bron gebruikt. Heel wat auteurs hebben de versie van Willem van Tyrus overgenomen en daarmee het imago van de tempeliers als eerzuchtige en geldzieke broeders aangescherpt, maar recent historisch onderzoek en een kritische benadering geven een ander beeld.⁶⁴ De Fatimiden hadden Ashkelon in 1150 uitgebouwd tot een grote vesting met drieënvijftig grote torens en nog een reeks kleinere. De stad telde net voor de verovering door de kruisvaarders zo'n twaalf- tot vijftienduizend inwoners. Ashkelon zou later door Saladin ontmanteld worden en bleef nagenoeg onaangevoerd tot in de twintigste eeuw, zodat we vandaag een goed beeld krijgen van de omvang die Ashkelon in 1153 had.⁶⁵ De stad had de vorm van een halve maan en lag met de rechte zijde tegen de kust aan. Langs de zee was de stadsmuur bijna anderhalve kilometer lang, terwijl de boogvormige wallen landinwaarts nog eens meer dan twee kilometer lang waren.⁶⁶ Het ligt voor de hand dat Boudewijn III bij de belegering zijn troepen moest verspreiden om de stad volledig te omsingelen. Toen de tempeliers door de bres de stad instormden, waren andere eenheden zich daar misschien niet van bewust of weigerden de ridders te volgen. Een plausibeler verklaring voor het drama is dat de tempeliers te impulsief hebben gehandeld en dat ze daarvoor afgezonderd raakten van de hoofdmacht. Willem van Tyrus schreef zijn kroniek ruim twintig jaar na het beleg van de stad en baseerde zich op de getuigenissen van baronnen die aanwezig waren of op die van hun nakomelingen. Het verhaal dat de tempeliers niemand anders door de bres lieten, werd door de baronnen in het leven geroepen om zichzelf van alle schuld vrij te pleiten. Boudewijn III moet razend geweest zijn toen hij van deze gemiste kans hoorde. De Arabische kroniekschrijvers spreken zelfs überhaupt niet over de tempeliers, terwijl andere Europese schrijvers vertellen dat de tempeliers gewoonweg niet gevolgd werden door de andere kruisvaarders.⁶⁷ De ridderorden kregen steeds vaker de schuld bij het falen van een militaire actie, alhoewel het vooral de eerzucht en het korte termijndenken van de lokale baronnen was, die de Latijnse staten naar hun ondergang zouden brengen.

Nureddin keek intussen met een gerust geweten toe hoe de Franken Ashkelon inlijfdten. Terwijl ze zich steeds meer voor het verzwakte Egypte gingen interesseren, had hij de handen vrij om Syrië verder te verenigen. In de lente van 1154 nam Nureddin zonder veel problemen Damascus in. Hij had nu, op een paar zelfstandige steden na, de volledige oostgrens van de Frankische koninkrijkes verenigd, terwijl Boudewijn III zijn enige Arabische bondgenoot voorgoed kwijt was. Nureddin deed de balans langzamerhand in het voordeel van de moslims overhellen en slechts de machtsstrijd met de Seldjoekse Turken bespaarde de christenen van een massale

aanval. Hij sloot een wapenstilstand met de Franken om eerst het front in het noorden van zijn rijk veilig stellen.

André de Montbard was intussen Bernard de Trémelay opgevolgd. De vijfde meester van de tempelorde was al jarenlang seneschalk van de orde en als neef van Bernardus van Clairvaux was hij een waardig leider. Enkele brieven van Bernardus aan zijn neef zijn bewaard gebleven en onderstrepen de vriendschappelijke band die ze met elkaar onderhielden.⁶⁸ André de Montbard wordt vaak aangeduid als een van de eerste negen tempelridders, iets wat niet te achterhalen is zonder een gedegen onderzoek naar de geschiedenis van de Montbards.⁶⁹ De vijfde meester van de tempelorde verbleef vaak aan het hof, wat de groeiende macht van zijn orde in het Heilig Land benadrukte. Vanuit Gaza bouwden de tempeliers een machtscentrum uit, waarbij ze vaak in het vaarwater kwamen van de lokale baronnen. In dezelfde regio deden de hospitaalridders vanuit Bethgibelin hetzelfde.⁷⁰ De beide ridderorden controleerden de grensregio met het onrustige Egypte.

De vizier van Egypte, Abbas, had de kalief van Caïro vermoord en probeerde zijn zoon op de troon te zetten, maar de coup mislukte. Hij sloeg op de vlucht en probeerde Damascus te bereiken. Abbas en zijn zoon werden in de woestijn door de Franken onderschept. De buit was aanzienlijk en volgens Willem van Tyrus kregen de tempeliers het grootste deel omdat ze het grootste aantal ridders ingezet hadden. Abbas werd gedood en de tempeliers sloten zijn zoon, Nasir-al-Din, op in hun gevangenis. Na enkele dagen verkochten ze hem aan de Egyptenaren voor de prijs van zestigduizend goudstukken. Nasir-al-Din werd aan handen en voeten in een kooi gebonden en teruggebracht naar Egypte waar hij ter dood werd gebracht. Willem van Tyrus neemt de tempeliers alweer zwaar op de korrel door te beweren dat Nasir-al-Din uitgeleverd werd toen hij op het punt stond zich te laten dopen. Hij had volgens de kroniekschrijver tijdens zijn gevangenschap vaak over het christendom horen spreken, het Latijnse schrift geleerd en wilde hij zich bekeren.⁷¹ Los van het menselijke aspect, lijkt de beslissing die de tempeliers genomen hadden, de enige juiste als we de doelstellingen van de orde in gedachte houden. De verdediging van de grenzen van de Frankische rijkjes kwam steeds nadrukkelijker in handen van de ridderorden, en zestigduizend goudstukken waren veel nuttiger dan een bekeerling wiens motieven misschien niet eens oprecht waren. Bovendien verbeterde de uitlevering van de opstandeling aan Egypte de betrekkingen tussen de Franken en de Fatimiden.